

ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ**COMPENSATION (INDEMNIFICATION) FOR DAMAGES TO AN INDIVIDUAL WHO SUFFERED FROM A CRIMINAL OFFENSE AS A RESULT OF MILITARY ACTIONS**

Кирдан Б.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Кличков А.О., доктор філософії,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню питання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення внаслідок військових дій. Оскільки питання фактичної компенсації шкоди в такому випадку є проблемним, а законодавча база України на сьогодні тільки адаптується до вимог сьогодення та потребує подальшого удосконалення.

Встановлено, що основними нормативно-правовими актами, які регулюють питання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення внаслідок військових дій є ЦК України, КПК України, Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». А також визначено, спеціальні нормативно-правові акти, якими регулюються вказана група правовідносин.

Зазначено, що вказані нормативно-правові акти, потребують удосконалення, зокрема в частині розширення кола осіб, які матимуть право на таку компенсацію, а також застосування нормативно-правових актів, прийнятих після 22 лютого 2022 року, до правовідносин, які виникли починаючи з 2014 року і пов'язані з російською агресією.

На завершення дослідження проаналізовано судову практику відповідно до якої встановлено можливості пред'явлення позовів про відшкодування шкоди внаслідок військових дій до російської федерації, яка й буде відповідачем.

Ключові слова: воєнний стан, відшкодування шкоди, компенсація шкоди, відшкодування шкоди внаслідок військових дій, компенсація шкоди внаслідок воєнних дій, цивільний позов у кримінальному провадженні.

The article is devoted to the study of the issue of compensation (indemnification) for damage to an individual who suffered a criminal offense as a result of military operations. Since the issue of actual compensation for damage in such a case is problematic, and the legislative framework of Ukraine is currently only adapting to the requirements of today and needs further improvement.

It has been established that the main regulatory legal acts regulating the issue of compensation (indemnification) for damage to an individual who suffered a criminal offense as a result of military operations are the Civil Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable objects property as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of property damaged and destroyed as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine." And special legal acts regulating the specified group of legal relations are also defined.

It is noted that the specified legal acts need to be improved, in particular in terms of expanding the range of persons who will be entitled to such compensation, as well as the application of legal acts adopted after February 22, 2022, to legal relations that arose starting from 2014 and related to Russian aggression.

At the end of the study, judicial practice was analyzed, according to which it was established the possibility of filing claims for compensation for damage caused by military actions against the Russian Federation, which will be the defendant.

Key words: martial law, compensation of harm, indemnification of harm, compensation of harm of внаслідок of military operations, indemnification of harm as a result of military operations, a civil action is in criminal realization.

Постановка проблеми. Одним із наслідків кримінального правопорушення є шкода, яка підлягає відшкодуванню в порядку передбаченому законодавством. В Україні правові підстави такого відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення передбачені цивільним законодавством.

Важливо розуміти, що, як і відшкодування, компенсація шкоди від кримінального правопорушення розглядається окремо від кримінального провадження, і це є також питанням цивільного права. Якщо кримінальне правопорушення було вчинене іншою фізичною особою, яка винна у завданні шкоди, потерпілий має право вимагати компенсацію від цих осіб.

Зазвичай збитки можуть бути розділені на матеріальну і моральну шкоду. Матеріальна шкода включає в себе фактичні збитки, такі як медичні витрати, втрату доходу і т. д. Моральна шкода включає в себе страждання, психологічну травму і інші не матеріальні збитки. Потерпілий в рамках кримінального провадження має право пред'явити цивільний позов, або подати позов до суду для вимоги компен-

сації. Суд вирішує питання про відшкодування шкоди на підставі доказів і нормативно-правових актів.

Для вимоги компенсації, потерпілий повинен надати відповідні докази матеріальних і моральних збитків, а також довести зв'язок між цими збитками та кримінальним правопорушенням. У випадках, коли винні особи не можуть відшкодувати шкоду або не були встановлені, деякі види шкоди можуть бути компенсовані державою через спеціальний фонд для відшкодування.

Проте, на сьогодні дана тема набуває неабі якої актуальності, оскільки з 24 лютого 2022 року Україна перебуває в умовах війни, на території України введено воєнний стан (Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX), дія якого провонується по теперішній час, і питання відшкодування (компенсація) шкоди фізичним особам бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, спричинене-

ними збройною агресією Російської Федерації проти України потребує додаткового опрацювання, судової практики та наукових розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зобов'язання із відшкодування шкоди були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, І. А. Бірюкова, Х. В. Войцеховської, Ю. О. Заїки, А. М. Мул, Д. М. Співак, М. М. Тульчевська та А. Г. Яреми.

Таким чином, **метою статті** є дослідження проблемних питань щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення внаслідок військових дій.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 1177 ЦК України завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Майже аналогічна норма міститься і в ч. 3 ст. 127 КПК України, відповідно до якого шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Проте норми цивільного законодавства, як власне і норми кримінально-процесуального законодавства, прямо не визначають особливостей компенсації державою такої шкоди, в окремих частинах названих статей лише зазначається, що випадки та порядок компенсації державою шкоди мають встановлюватися законом.

Так, на сьогодні за фактами пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України уповноваженими органами, відповідно до чинного законодавства, вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочинається розслідування кримінального провадження [1]. В той же час, питання фактичної компенсації шкоди в такому випадку є проблемним, оскільки законодавча база України на сьогодні тільки адаптується до вимог сьогодення та потребує удосконалення.

Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 р. № 2923-IX (далі – Закон № 2923-IX) є основним таким актом, який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України.

До додаткових нормативно-правових актів, що є правовою підставою для відшкодування (компенсації) шкоди заподіяної фізичній особі бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, спричиненими збройною агресією російської федерації проти України є:

1) постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії починаючи з 19 лютого 2014 року [9];

2) постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації», якою визначено умови, механізм та процедуру подання інформацій-

ного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [14];

3) постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року № 381 «Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення», якою визначено механізм надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення» [10];

4) постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 року № 600 «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна», яка визначає механізм надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна та її використання відповідно до Закону № 2923-IX [11];

5) постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року № 624 «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», визначає процедуру та вимоги щодо ведення та функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [2];

6) постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року № 1185 «Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі», визначає процедуру реалізації експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі [17].

Важливо зазначити, що вище зазначені нормативно-правові акти на сьогодні дійсно спрямовані на процедуру урегулювання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, проте враховуючи відсутність деяких громадян України, а також у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких територій України не можливо в повній мірі забезпечити реалізацію такого права.

Досягнення відшкодування шкоди в такому випадку може відбуватися шляхом укладення відповідних угод між конфліктуючими сторонами або залученням інших країн. Кожен випадок вибору механізму відшкодування має свої індивідуальні особливості [3].

Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потрібла від кримінального правопорушення відповідно до ст. 1177 ЦК України здійснюється в порядку цивільного судочинства. Проте, дуже складно притягнути до відповідальності і отримати компенсацію саме від держави-агресора.

Відповідно до аб. 3 ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

З метою такого захисту Законом № 2923-IX визначено правові та організаційні засади надання компенсації

за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій. Вказаний закон набрав чинність з днем набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, тобто з 24 лютого 2022 року.

У такому випадку, вважаємо що у Законі № 2923-IX відсутні правові підстави для компенсації за об'єкти нерухомого майна, які були пошкоджені/зруйновані до повномасштабного вторгнення, а саме 24 лютого 2022 р. Проте таке вторгнення на територію України розпочато ще у 2014, і постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» потребує суттєвих доопрацювань, або ж внесення змін до Закону № 2923-IX, в частині розширення кола осіб, які матимуть право на таку компенсацію. Вказані зміни допоможуть забезпечити передбачені Конституцією України права на належний захисту майнових прав та інтересів таких осіб [1; 11].

Відповідно до ст. 2 Закону № 2923-IX визначено категорії громадян можуть бути отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна, а саме: фізичні особи-громадяни України, які є власниками пошкодженого/знищеного майна; замовники будівництва; особи, які інвестували/фінансували будівництво та ін.

Вважаємо, що вказана норма потребує доопрацювання в частині позбавлення права на компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які могли бути власниками, замовниками будівництва або інвесторами у відповідні об'єкти нерухомості.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією України, законами чи міжнародними договорами України.

Так, відповідно до ст. 2 ЦК України учасниками цивільних відносин є фізичні особи. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно визначаються правом держави, тобто України.

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити Закон № 2923-IX вказаною категорією, проте з умовою, не поширення вказаного закону на громадян російської федерації та республіки білорусь, крім тих громадян, які приєдналися до Інтернаціонального легіону територіальної оборони Збройних сил України.

Проаналізувавши судову практику, у питаннях відшкодування такої шкоди відповідачем є – російська федерація. Для прикладу, постановою Верховного Суду у складі коле-

гії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року, у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21) розглядаючи справу, зробив наступні правові висновки: «починаючи з 2014 року відсутня необхідність у направленні до посольства РФ в Україні запитів щодо згоди РФ бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням РФ збройної агресії проти України та ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А починаючи з 24 лютого 2022 року таке надсилання неможливе ще й у зв'язку із розірванням дипломатичних зносин України з РФ. З огляду на те, що в Україні введено воєнний стан у зв'язку з триваючою повномасштабною збройною агресією РФ проти України, чим порушено її суверенітет, отримання згоди РФ бути відповідачем у цій справі наразі є недоречним. Зупинення провадження у справі призведе до безпідставного зволікання з розглядом справи, що не сприятиме якнайкращому захисту інтересів позивача. Верховний Суд виходить із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом» [6].

Також, постановою Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 233/2082/21 зазначено, позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації росією окремих територій Української держави, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на державу, що здійснює окупацію (російську федерацію), а держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди.

Верховний Суд дійшов висновку про те, що у питаннях про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації росією окремих територій Української держави за завдання моральних та матеріальних збитків позивачам не може бути відповідальною Україна, оскільки позивачі постраждали від дій РФ [7].

Висновок. Таким чином, відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України є на сьогодні нагальним питанням та потребує широкого законодавчого урегулювання.

Наявне спеціальне правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення внаслідок військових дій регулює виключно питання компенсації за пошкоджене/знищене житло, за рахунок державного бюджету України, проте не охоплюють питання такого відшкодування (компенсації) за рахунок держави-агресора. Крім того, потребують доопрацювання норми в частині розширення кола суб'єктів, які мають право на отримання компенсації за знищене чи пошкоджене майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична газета online*. 2023. 4 груд. С. 771–774. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoi-viynoyu-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 24.01.2024).
2. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
3. Компенсація за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю українців під час збройних конфліктів: як суди можуть захистити права постраждалих? *Юридична газета online*. 2023. 29 листоп. № 13–16 (771–774) URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kompensaciya-zashkodu-zapodiyanu-zhittyu-ta-zdorovyu-ukrayinciv-pid-chas-zbroynih-konfliktiv-yak-su.html>.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#> (дата звернення: 24.01.2024).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#doc_info (дата звернення: 24.01.2024).
6. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року, справа № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 24.01.2024).
7. Постанова Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 233/2082/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108685963> (дата звернення: 24.01.2024).
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 24.01.2024).
9. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
10. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги "eВідновлення" : Постанова Каб. Міністрів України від 21.04.2023 р. № 381 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
11. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 року № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
12. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 18.12.2013 р. № 947 (назва в ред. Постанови КМ № 623 від 10.07.2019; в ред. Постанови КМ № 767 від 02.09.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-п#> (дата звернення: 24.01.2024).
13. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
14. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
15. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
16. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 24.01.2024).
17. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі : постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
18. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 24.01.2024).